

Antoon De Baets¹

Smaadprocessen tegen historici

In dit eerste artikel van het themagedeelte gaat het Toon De Baets om historici die zelf in de beklaagdenbank terecht kwamen. Veel van deze historici werden aangeklaagd wegens smaad om uitspraken die zij deden over het verleden. De Baets richt zijn aandacht vooral op een aantal eigentijdse smaadprocessen in West-Europa. Het omvangrijke onderzoek naar deze rechtzaken heeft hij bovendien in een overzichtelijke tabel in kaart gebracht.

Het spreekt vanzelf dat historici het verleden willen begrijpen. Maar mogen zij het ook beoordelen? Dat is een vraag waarover de meningen sterk uiteenlopen. In de historiografie bestaat er dan ook een klassiek debat over de mogelijkheid en wenselijkheid van morele oordelen. In het licht daarvan is het niet verwonderlijk dat historici die ervan overtuigd zijn dat morele oordelen wenselijk of noodzakelijk zijn, zich niet zelden de rol van rechter, aanklager of advocaat aanmeten. Soms wordt dit denkbeeldige gerechtshof verruild voor het reële, want het gebeurt dat historici worden uitgenodigd als expert of getuige in een rechtszaak.² Daarnaast komt het ook voor dat historici niet de zelf toebedeelde rollen van rechter, aanklager of advocaat op zich nemen of de rol van expert of getuige op uitnodiging, maar zélf in

- 1 Ik dank van harte mijn broer Paul De Baets, raadsheer bij het Hof van Beroep te Antwerpen, Toby Mendel, Head of Law Programme van Article 19 in Londen, en dr. Fred Janssens, medewerker van de Vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Rijksuniversiteit Groningen, voor hun commentaren op onderdelen van dit essay.
- 2 Bijvoorbeeld op het proces-Papon (1997-98). Sommige historici hebben overigens geweigerd om daar te getuigen: zie Jean-Noël Jeanneney, *Le passé dans le prétoire: l'historien, le juge et le journaliste* (Parijs 1998); Yan Thomas, 'La vérité, le temps, le juge et l'historien', *Le débat*, november-december 1998, 17-36; Henri Rousso, 'Justiz, Geschichte und Erinnerung in Frankreich: Überlegungen zum Papon-Prozeß', in: Norbert Frei, Dirk van Laak en Michael Stolleis, ed., *Geschichte vor Gericht: Historiker, Richter und die Suche nach Gerechtigkeit* (München 2000) 141-163.

de beklagdenbank moeten plaatsnemen. Wereldwijd gezien werden historici namelijk voor vrijwel elk denkbaar misdrijf voor het gerecht gedaagd, vanaf de lichtste vergrijpen tot en met misdaden tegen de menselijkheid, zij het niet altijd in hun hoedanigheid van historici.³ Onder de klachten en vervolging die historici beroepshalve moeten trotseren, vormen die inzake smaad een bijzondere en vrij goed vertegenwoordigde categorie. Dat lijkt ook logisch: personen die in geschiedwerken worden geportretteerd, of hun nabestaanden, kunnen van mening zijn dat hun goede naam door het slijk wordt gehaald en daarom voor de rechter genoegdoening eisen. Onder de klagers bevinden zich zowel prominenten, in vele landen zelfs zittende of gewezen staatshoofden, als gewone burgers. Het is echter niet eenvoudig om de zeer verspreide en fragmentarische gegevens over smaadprocessen tegen historici in kaart te brengen. Bij mijn weten zijn pogingen daartoe enkel ondernomen in Frankrijk en België.⁴ Voldoende reden om het fenomeen een wereldwijde rondblik te gunnen en daarna de aandacht te richten op een serie contemporaine smaadzaken in West-Europa.

Een wereldwijde rondblik

Het Internationale Centrum inzake Censuur Article 19 definieert 'diffamatie' (smaad of laster) als het beschadigen van de reputatie van een persoon, dat is de eer, de goede naam, de achting waarmee een individu over het algemeen wordt bejegend in een bepaalde gemeenschap.⁵

3 Talrijke voorbeelden in: Antoon De Baets, *Censorship of historical thought: a world guide 1945-2000* (te verschijnen; Westport, Conn., november 2001).

4 John Gilissen, 'La responsabilité civile et pénale de l'historien', *Revue belge de philologie et d'histoire*, 1960, 295-329 en 1005-1039; Jean Stengers, 'L'historien face à ses responsabilités', *Cahiers de l'école des sciences philosophiques et religieuses*, 1994, nr. 15, 19-50; Jeanneney, *Le passé dans le présent*.

5 Article 19, *Information, freedom and censorship: world report 1991* (Londen 1991) 412; Article 19, *Defining defamation: principles on freedom of expression and protection of reputation* (<www.article19.org/docimages/716.htm>; Londen 2000)

3. Zie ook Frederick Schauer, *Free speech: a philosophical inquiry* (Cambridge etc. 1982) 168, en Eric Barendt, *Freedom of speech* (Oxford 1985) 173.

In vele landen wordt mondelinge diffamatie *laster* genoemd en schriftelijke diffamatie *smaad*. In het Nederlandse strafrecht echter maakt men onderscheid tussen smaad en laster enerzijds en de eenvoudige belediging anderzijds; het verschil tussen smaad en laster is hier dat laster *altijd* een leugenachtig karakter heeft en smaad niet noodzakelijk.

Uitspraken die diffamatoir worden bevonden door de klager of de rechter kunnen waar óf onwaar zijn.⁶ In vele landen is smaad zowel een strafrechtelijk als een burgerrechtelijk vergrijp. Het is enerzijds zeker wenselijk dat diffamatie door de rechter kan worden aangepakt, maar anderzijds heeft een onterechte beschuldiging van smaad, laat staan een onterechte veroordeling en straf, een ontmoedigend effect op het vrijelijk uiten van de mening.⁷ In november 2000 gaven de rapporteurs over vrije meningsuiting van de Verenigde Naties, de Organisatie voor Veiligheid en

6 De vaststelling van het waarheidsgehalte van beweringen is in de praktijk niet eenvoudig. Meestal worden twee soorten beweringen onderscheiden: opinies en feiten. *Opinies* (of waardeoordelen) zijn meestal moeilijk in te passen in een waar/onwaar-schema en genieten daarom een grotere rechtsbescherming dan feiten (Gilissen, 'La responsabilité civile et pénale', 1012–1015; Schauer, *Free speech*, 169; Barendt, *Freedom of speech*, 178–179; Article 19, *Defining defamation*, 13). Belangrijk is met name de vraag of de opinies een bijdrage vormen tot een legitiem historisch debat. Bewijs van *feiten* hangt af van minstens vier factoren. Ten eerste, de factor *tijd*. In sommige landen verbiedt de wet het bewijzen van uitspraken over feiten uit een verder verleden (in Frankrijk, ouder dan tien jaar). Wellicht is de achterliggende gedachte dat men het verleden niet kan blijven oprakelen, maar het betekent wel dat de bewijsvoering over het diffamatoire karakter van de uitspraak niet meer over de feiten zelf zal gaan. Ten tweede, de factor *bewijsvoerende partij*. In sommige landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, legt de wet de bewijslast niet aan de klager maar aan de verdachte op. Ten derde, de factor *definitie en veralgemeningsgehalte*. Bijvoorbeeld: hoeveel leugens moet X vertellen om X zonder risico op smaad een leugenaar te mogen noemen? Ten vierde, de factor *intentie*. De feitelijke bewering moet bedoeld zijn als feitelijke bewering en bijvoorbeeld niet als satire. De afweging van feiten door rechters en historici kan dus sterk uiteenlopen, evenals, derhalve, hun waarheidsconcepten. Overigens bestaat er nog een onderscheid tussen de—eventueel smadelijke—uitspraak van een historicus en de herhaling of rapportering hiervan in de pers of in een essay als onderhavig. Rapportages over smadelijke uitspraken genieten een hogere rechtsbescherming dan die uitspraken zelf (zie Article 19, *Defining defamation*, 14–15).

7 Nauw verwant met smaad, maar daar analytisch toch strikt van te onderscheiden is *privacy*, het respect voor het privé-leven, het huis en de correspondentie van een persoon (Article 19, *Information, freedom and censorship*, 412; zie ook Jeanneney, *Le passé dans le prétoire*, 127–136). Een belangrijk (maar niet waterdicht) onderscheid tussen beide is dat de smadelijke uitspraak meestal onwaar en ongewenst is, en de privacy-schennende uitspraak waar kán zijn, maar ook dan ongewenst (Schauer, *Free speech*, 175–177; Barendt, *Freedom of speech*, 189–191, met name 190). Net als onterechte smaadklachten ontmoedigen inbreuken op de privacy de vrije meningsuiting. Maar in het eerste geval treedt deze ontmoediging op bij de verdachte, in het tweede bij de klager.

Samenwerking in Europa en de Organisatie van Amerikaanse Staten een gezamenlijke verklaring uit waarin zij het wereldwijd misbruik van smaadwetten aan de kaak stelden.⁸ Zij betuigden ook steun aan een in juli 2000 door Article 19 met steun van de UNESCO gepubliceerd document, *Defining defamation: principles on freedom of expression and protection of reputation*. De tien principes die daarin worden uiteengezet fungeren als internationale richtlijnen voor smaadwetten. Met name principe twee behandelt het 'legitieme doel van smaadwetten' en is voor onze opzet zeer instructief. Het bepaalt dat enkel natuurlijke personen en rechtspersonen⁹ reputaties hebben. Dit heeft drie gevolgen, althans volgens Article 19: ten eerste, de reputatie van de staat en de natie als zodanig—als die reputatie al bestaat, hetgeen discutabel is—mag niet door smaadwetten beschermd worden; ten tweede, smaadprocessen mogen niet dienen om legitieme kritiek op gezagdragers of het blootleggen van hun wangedrag te dwarsbomen; ten derde, overleden personen hebben geen reputatie en tegen hen is derhalve geen smaad mogelijk. Het principe vormt een goede standaard om smaadprocessen tegen historici te toetsen.

Van het eerste oneigenlijke gebruik van smaadwetten—de bescherming van 's lands reputatie—zijn vele voorbeelden te vinden. Tal van historici in het voormalige Oostblok werden destijds gedagvaard omdat ze 'de natie', 'de staat', 'het maatschappelijke systeem', 'de Communistische Partij', of 'het nationaliteitenbeleid' zouden hebben beklad.¹⁰ Ook in het Midden-Oosten en in Noord-Afrika is zeker een tendens aanwezig om het de historici aan te rekenen wanneer zij publieke lichamen of abstracte entiteiten ('de Islam', 'justitie') aanpakken.¹¹ Als men al deze gevallen de revue laat passeren, valt de vrees van Article 19 voor een brede diffamatiedefinitie goed te begrijpen. Het veroordelen van Oekraïense historici omdat ze 'het nationaliteitenbeleid' van de Sovjet-Unie belasterden heeft dan misschien nog enige band met de werkelijkheid daar het deze

8 *Joint declaration by the UN special rapporteur on freedom of opinion and expression, the OSCE representative on freedom of the media and the OAS special rapporteur on freedom of expression* (Londen, november 2000).

9 Instanties met het recht te dagvaarden of gedagvaard te worden.

10 Zie bijvoorbeeld Tsjechoslowakije (Ivan Jirous), Polen (Robert Moczulski), USSR (Viktor Artsimovich, Vasył Barladianu, Ivan Dzyuba, Abulfaz Elchibey, Valery Marchenko, Valentin Moroz, Anatoly Nazarov), in: De Baets, *Censorship of historical thought*.

11 Zie Egypte (Peter Gran), Iran (Ahmad Kasravi), Tunesië (Hichem Djait), in: De Baets, *ibidem*. Zie aldaar verder de zaak tegen Teddy Katz (Israel).

historici inderdaad ging om een defalsificatie van hun geschiedenis, maar hoe vager het lichaam of de entiteit in kwestie wordt, hoe groter de willekeur en fantasiegraad bij het formuleren van een klacht tegen onwelgevallige historici. De tweede vorm van oneigenlijk gebruik van smaadwetten impliceert dat politici en ambtenaren meer kritiek op hun activiteiten moeten dulden dan privé-personen en dus uiterst terughoudend zouden moeten omgaan met smaadklachten. In de praktijk gebeurt vaak het tegenovergestelde. In Thailand bijvoorbeeld werden verschillende historici beschuldigd van *lèse-majesté* (majesteitsschennis) omdat hun werk kritiek op de monarchie bevatte.¹² Tal van zittende staatshoofden hanteerden gretig het wapen van de smaad om lastige historici het zwijgen op te leggen.¹³ Het laat zich raden dat de derde vorm van oneigenlijk gebruik—smaad aan overledenen—juist in het geval van voormalige politici acuut aan de orde was. De bescherming van gewezen en overleden staatshoofden speelde de historici niet zelden parten. In Turkije bijvoorbeeld bestaat een wet die de nagedachtenis aan Atatürk, de stichter van het moderne Turkije, vrijwel onaantastbaar maakt.¹⁴

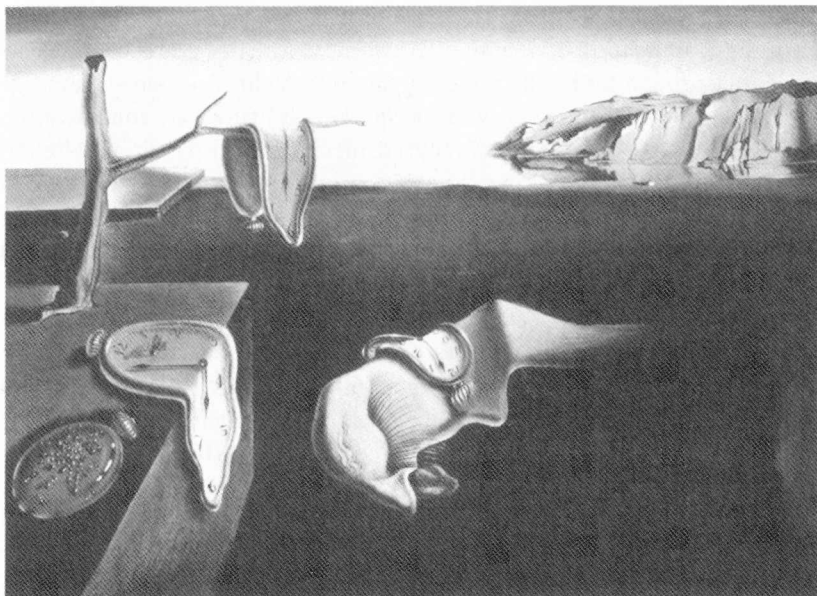
Overigens valt er op die laatste waarschuwing van Article 19—de niet-erfelijkheid van reputaties—wel iets af te dingen vanuit beroepsethisch oogpunt. Als we ervan uitgaan dat de doden een recht op waardigheid bezitten (en historici dus de plicht hebben om de doden in hun werk met waardigheid te behandelen), dan zou daaruit kunnen volgen dat doden een reputatie hebben die kan worden beschadigd. Zelfs al klopt deze redenering (zoals ik geloof), dan nog kan men het met Article 19 eens zijn dat dergelijke schade niet als smaad of zelfs helemaal niet langs de rechter

12 Zie Thailand (Saman Kongsuphol, Sulak Sivaraksa, Thongchai Winichakul), in: De Baets, *ibidem*.

13 Bijvoorbeeld Hastings Banda in Malawi of Franjo Tujman in Croatië, in: De Baets, *ibidem*.

14 Zie Turkije (Ismail Besikci, Abdurrahman Dilipak, Sinami Orhan), in: De Baets, *ibidem*. Voor andere voorbeelden (met of zonder rechtszaak), zie *Index on censorship*, 1981, nr. 6, 111 (Tito); 1985, nr. 2, 57 (Tito); 1993, nrs. 5–6, 49 (Crazy Horse); 1996, nr. 3, 106 (Nasser) en 109 (Nehru).

Ter illustratie van een vierde oneigenlijke grond—de ‘bescherming’ van voorwerpen zoals staats- of religieuze symbolen, vlaggen of nationale onderscheidingsteken—vond ik geen voorbeelden van smaad, ofschoon met name vlaggen wel een rol speelden in sommige gevallen van censuur of vervolging van historici. Zie Belarus/Wit-Rusland (Vladimir Orlov), Hongarije (Laszlo Rusai), Libanon (Youssef Chahine) en Zuid-Korea (Ahn Byung-ryong, Mun Yong-shik), alle in: De Baets, *Censorship of historical thought*.

Salvador Dalí, *De hardnekkigheid van het geheugen* (1931); 'Er komt een tijd dat de grafstenen niet meer met bloemen worden versierd en dat de doden waarlijk dood blijken.' [blz. 433].

moet passeren en dat het belang dat gegriefde nabestaanden of kennissen hebben bij een ongeschonden reputatie van de overledene niet hetzelfde is als het belang van die overledene bij zijn eigen reputatie toen hij nog leefde.¹⁵ Gezien het wereldwijd niet te onderschatten oneigenlijke gebruik van smaadwetten, riskeert het vervolgen wegens smaad tegen overledenen vrij en open debat over historische gebeurtenissen te belemmeren.¹⁶ Hoe dan ook, zonder klacht zullen slordige of oneerlijke historici nooit gedaagd worden. Rechter en historicus Jean-Denis Bredin heeft betoogd dat contemporaine historici met argusogen gevolgd worden, maar dat de nu levende historici van vroegere perioden—of de toekomstige historici van de contemporaine periode—in juridisch opzicht straffeloos uitspraken over het verleden kunnen doen, daar intellectueel slachtofferschap niet bestaat. In Bredins onnavolgbare stijl: 'Zonder twijfel verzacht de smart na verloop van tijd. Het moderne Recht (...) is niet geïnteresseerd in verre nabestaanden. Weduwnaars of weduwen, kinderen, kleinkinderen kunnen

15 Zie ook A.L.J.M. Janssens, *Strafbare belediging* (Amsterdam 1998) 183–189.

16 Vergelijk Gilissen, 'La responsabilité civile et pénale', 325–329.

in de rechtbank de prijs voor hun eer of smart opeisen als hun bloedverwant werd besmeurd. Maar verder valt te betwijfelen of de nabestaande de aandacht van de rechter weet te wekken. Bloedverwantschap in de zijlinie, het vervliegen van de tijd, en verder ook de bekendheid van personen of gebeurtenissen zijn niet bevorderlijk voor een rechtszaak. De geschiedenis van de twintigste eeuw is juridisch riskant, die van de [Franse] Revolutie vrijwel risicoloos. En de middeleeuwen openen zeer rustige horizonten. Er komt een tijd dat de grafstenen niet meer met bloemen worden versierd en dat de doden waarlijk dood lijken. Daar laat de rechter de historicus met rust.¹⁷

Smaadprocessen in West-Europa

De karakteristieken van wetten en rechtszaken die met diffamatie te maken hebben, zijn, zo blijkt uit het voorgaande, duizelingwekkend verschillend. Om met enige houvast het verschijnsel 'smaad tegen historici' in detail te verkennen, richten we het vizier op een reeks van negentien processen gevoerd in negen landen met een vergelijkbaar politiek (maar niet juridisch)¹⁸ regime en alle behorend tot een regio waarover de meeste en betrouwbaarste informatie voorhanden is, de West-Europese. De gegevens werden in het kader van een breder onderzoek verzameld.¹⁹ Het gaat om smaadprocessen die zijn aangespannen tegen historici *of anderen* die een bepaalde, als beledigend ervaren, uitspraak deden over het verleden van de klager(s) of van hen die zij vertegenwoordigen. De gegevens worden synoptisch weergegeven in onderstaande tabel, maar het gaat uiteraard niet om een volledig overzicht van alle smaadzaken ooit aangespannen tegen West-Europese historici, laat staan om een overzicht van alle gevallen waarin historici door anderen van smaad werden beschuldigd zonder dat er een proces van kwam of van alle gevallen waarin hen met een proces werd bedreigd. Die rechtszaken waarvan dubieus was of ze onder bepalingen over smaad vielen, werden bovendien geweerd.

17 Jean-Denis Bredin, 'Le droit, le juge et l'historien', *Le débat*, november 1984, 93–111, aldaar 98 (citaat), 107; zie ook Gilissen, 'La responsabilité civile et pénale', 295, 304.

18 Voor de verschillen tussen common-lawlanden en civil-lawlanden, zie Article 19, *Information, freedom and censorship*, 412; Schauer, *Free speech*, 168, 171, 219; Barendt, *Freedom of speech*, 173, 177, 186, 189.

19 De Baets, *Censorship of historical thought*.

Mijn bedoeling is hier vooral om het fenomeen 'smaad tegen historici' te exploreren en niet zozeer om in te gaan op de polemieken over de historische periode waarin de als smadelijk ervaren uitspraken zijn te plaatsen. Om de aandacht niet naar de polemieken zelf te laten afglijden, is onderstaande analyse zoveel mogelijk anoniem gemaakt. Er is ook geen moeite gedaan om complete rechtsdossiers van de in de tabel opgenomen rechtszaken te bemachtigen. Afgezien daarvan ontbraken in de berichten waarop de tabel is gebaseerd helaas wel sommige gegevens. Ten slotte moet er voor gewaarschuwd worden dat hier slechts een summiere bespreking volgt van enkele saillante gegevens die na de inspectie van de vijf rubrieken van de tabel, en met de principes van Article 19 achter de hand, in het oog sprongen.

De tegenspelers: klager en verdachte

Het eerste opvallende feit, namelijk dat er landen uit West-Europa ontbreken in de tabel en dat de aantallen zaken onder de wel vertegenwoordigde landen uiteenlopen, is wellicht niet significant. De geselecteerde landen en zaken zijn het product van relatief documentair toeval, of preciezer geformuleerd, er is geen basis om te zeggen dat het toeval in de selectie niet een hoofdrol heeft gespeeld. Een eventuele uitzondering op deze vaststelling is Frankrijk: de relatieve oververtegenwoordiging van dat land is misschien aan specifieke cultuurhistorische factoren te wijten. Wordt daar meer waarde gehecht aan reputaties of wordt de historische productie daar intenser gevolgd?

De klager is meestal de in de eer getroffen persoon zelf. Dat in de beroepsomschrijving van de klager veel 'oud', 'ex' en 'voormalig' voorkomt is nogal normaal in historische zaken. Dat derhalve veel klagers relatief bejaard zijn, illustreert dat de reputatie een fenomeen is dat zich ook—misschien vooral—op de lange termijn doet gelden. Tegelijkertijd is niet uit te sluiten dat gepensioneerde klagers gewoon meer tijd en geld hebben dan anderen. Eén klager spande twee zaken tegen dezelfde verdachte aan²⁰ en verder werd ook nog één andere verdachte gedaagd in twee zaken met verschillende klagers.²¹ Van de negentien verdachten waren er dertien die historicus waren van hoofd- of bijberoep.²² Logisch is dat de verdachten

²⁰ Gevallen 14, 15.

²¹ Gevallen 11, 12.

²² Eigenlijk twaalf, daar één hunner tweemaal werd gedaagd.

over het algemeen jonger blijken dan de klagers. Opvallend is de aanwezigheid van twee buitenlandse verdachten,²³ in het ene geval een Israëlische historicus die zich met Franse geschiedenis bezighield, in het andere een Amerikaanse historica die werd gedaagd in het om zijn strenge smaadwetten beruchte Groot-Brittannië. Ook wordt uit de tabel duidelijk dat de uitgever van de historicus soms mee in de beklagdenbank zit.²⁴ Een apart en opvallend type klager is de holocaustontkenner, in de tabel door drie zaken²⁵ vertegenwoordigd.²⁶ Mogelijk is dit tekenend voor de gestage opmars in de jaren negentig van deze extremistische minderheid die op immorele wijze de geschiedenis poogt te herschrijven.

In vier gevallen²⁷ bleek de beledigde persoon overleden en in drie daarvan nam een nabestaande de zaak waar. Dit relatief geringe aantal laat geen harde beweringen toe over de samenhang tussen reputatie²⁸ en verwantschap. In het resterende geval²⁹ verdedigden twee organisaties samen de gekrenkte eer van een overledene (althans, zij veronderstelden dat die eer gekrenkt was). Dit is weinig, maar het is ook bedrieglijk. Enkele andere zaken³⁰ maken namelijk duidelijk dat de klagers vaak gesteund worden door belangengroepen (bijvoorbeeld oud-strijders). Waar een collectief zich schaaft achter de klager, zijn er twee mogelijkheden: ofwel ontvangt een persoon die zich beledigd voelt solidariteit en steun van de organisatie waartoe hij behoort, ofwel is het de organisatie die zich collectief getroffen voelt en één persoon afvaardigt als woordvoerder. Article 19 zou deze tweede optie misschien niet verwerpen maar toch bekritisieren omdat de veronderstelde eerroof daar collectief en dus nogal vaag is.

23 Gevallen 4, 18.

24 Gevallen 5, 8, 17, 18.

25 Gevallen 1, 7, 18.

26 Hier zijn alleen smaadzaken opgenomen waarin *bona fide* historici de verdachten zijn. Holocaustontkenners vallen daar buiten, maar ook tegen hen zijn reeds vaker rechtzaken—en niet alleen voor smaad—aangespannen. De kwestie van *hate speech* is echter een andere dan die van smaad. Zie voor de processen tegen Robert Faurisson, Ernst Zündel en James Keegstra: Antoon De Baets, 'Holocaustontkenning, censuur en de waardigheid van de doden', in: *Publikatiereeks Rudolf Agricola Instituut Rijksuniversiteit Groningen* (te verschijnen; Groningen [2001]), en Idem, 'Holocaust, denial of', in: Derek Jones, ed., *Censorship: a world encyclopedia* (te verschijnen; Londen en Chicago 2001).

27 Gevallen 2, 5, 10, 19.

28 In geval 10, dat van de paus, gecombineerd met bekendheid.

29 Geval 5.

30 Gevallen 12, 13, misschien 16.

De inzet: aangeklaagde uitspraken

Op één uitspraak na,³¹ ligt er altijd minstens twintig jaar tussen de uitspraak en de historische situatie waarop ze slaat. Verder heeft geen van de uitspraken in kwestie betrekking op een historische situatie van vóór 1930–1940. Smaad is dus, zoals al betoogd, een aangelegenheid voor contemporaine historici. Voor het overige is er over de uitspraken van historici niets met zekerheid te zeggen: ten eerste werden de gegevens verzameld in de context van een ander onderzoek (naar censuur), ten tweede is het overzicht niet volledig. Met deze belangrijke reserves in het achterhoofd valt toch gemakkelijk te zien dat de overgrote meerderheid van de hier geselecteerde zaken slaat op uitspraken over de daden van de klagers tijdens de Tweede Wereldoorlog, hetzij oorlogsmisdaden, hetzij collaboratie, hetzij verzet. Mogelijk significant lijken verder uitspraken over het koloniale optreden of zijn gevolgen (met name in Indonesië en Algerije).

Waar en wanneer werden al die uitspraken gedaan? Het medium waar de historici het vaakst gebruik van maken, het college, is afwezig: wellicht komt dit omdat ouderen—de groep waaruit de meeste klagers komen—onder studenten zijn ondervetegenwoordigd, maar misschien is het ook een aanwijzing voor de relatieve immuniteit van uitspraken binnen de academische muren. In acht gevallen is het medium een boek, het klassieke vehikel voor de zienswijze van de historici. In één geval³² is er zelfs sprake van een uitgelekte vertrouwelijke concepttekst voor een boek (hetgeen te denken geeft over de beroepsethiek van de meelezer die voor het lek zorgde). In vijf gevallen ging het om een persartikel of een pamflet. En, mogelijk verrassend, weer vijf andere smaadzaken werden aangespannen omwille van een door de media uitgezonden of afgedrukt interview. Historici die hun inzichten willen populariseren, moeten op hun tellen letten, want zij worden zelfs bij vluchtige radio-interviews opgemerkt! Anderzijds is ook zeker waar dat vele beledigden niet of te laat op de hoogte geraken van wat er over hen geschreven wordt.

De afloop: rechtszaak en vonnis

De smaadzaken verliepen veelal in een stormachtige, soms in een

31 Geval 16.

32 Geval 12.

intimiderende, atmosfeer. Zo publiceerden de klagers in twee gevallen hun grieven in boekvorm.³³ In andere gevallen werden de verdachten bedreigd,³⁴ soms met de dood,³⁵ of werden ze lastig gevallen. In één geval liepen er zelfs meerdere rechtszaken tegelijk tegen de verdachte.³⁶ Drie zaken³⁷ werden gestaakt, maar aan de andere kant gingen, voor zover bekend, niet minder dan vijf zaken tot beroep en cassatie, en één daarvan kwam voor het Europees Hof.³⁸ In minstens één zaak werd de onafhankelijkheid van de rechter ter discussie gesteld,³⁹ in twee andere⁴⁰ die van de advocaat van de klager. Verplaatsen we nu de aandacht van het kader waarbinnen de rechtszaken plaatsvonden naar het optreden van de partijen in de rechtszaken zelf, dan blijkt, verrassend genoeg, dat de aantijging waarvoor sommige verdachten terechtstonden, al eerder door anderen was geuit. In vele gevallen⁴¹ vond toen geen vervolging plaats. Dit bewijst dat het moment waarop de aantijging valt niet zonder belang is. In twee gevallen echter spanden de klagers toen al een zaak aan die ze ook wonnen. Gesterkt door die successen gingen ze verder: één won weer, de andere verloor.⁴² Het is dus niet risicoloos uitspraken die juridisch als smaad zijn bestempeld te herhalen. Het tegenovergestelde is ook waar: uitspraken van vrijgesproken historici zijn later door anderen straffeloos herhaald.⁴³

De hamvraag is natuurlijk hoe de rechter oordeelt. Volgens Article 19 moet de verdachte die de waarheid spreekt in staat worden gesteld dat te bewijzen en, indien dat bewijs wordt geaccepteerd, altijd vrijgesproken worden.⁴⁴ Dit principe is gebaseerd op de mening dat de klager geen

33 Gevallen 1, 11. In zaak 1 werd verdachte in 1994 het mikpunt van een beledigende brochure van 160 pagina's die naar verluidt aan alle bibliotheken en alle geschiedenisleraren in Vlaanderen werd verstuurd en uitgegeven werd door de holocaustontkennende groep 'Vrij Historisch Onderzoek'. Voor zaak 11, zie bibliografie.

34 Geval 13.

35 Geval 2.

36 Geval 12.

37 Gevallen 1, 2, 12.

38 Gevallen 10, 11, 13, 17, 19. Geval 17 kwam voor het Europees Hof.

39 Geval 17.

40 Gevallen 14, 15.

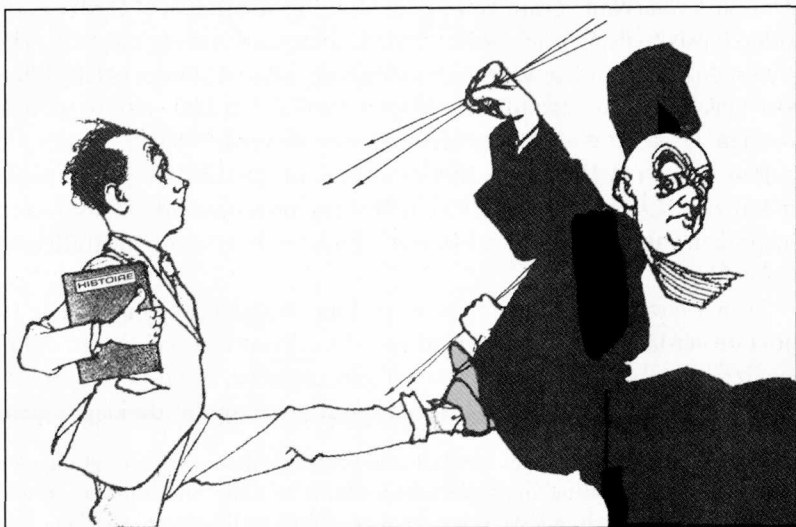
41 Gevallen 1, 7, 9, 13, 14, 18.

42 Gevallen 8, 11.

43 Bijvoorbeeld geval 3.

44 Article 19, *Defining defamation*, 11–12.

onverdiende reputatie kan verdedigen. De werkelijkheid is vaak heel anders. In Frankrijk bijvoorbeeld verbiedt de wet het bewijzen van uitspraken over feiten ouder dan tien jaar—onder deze clause vallen dus vrijwel alle smaadzaken tegen historici.⁴⁵ Eén geval⁴⁶ biedt hiervan een kras voorbeeld: niet alleen betoogde de verdachte dat er archieven waren verdwenen of vernietigd, maar de archivariissen die zijn versie in de rechtszaal met documenten ondersteunden, riskeerden een klacht wegens medeplichtigheid aan smaad en werden bovendien berispt door de nationale archiefverenigingen omdat ze de restricties op de openbaarheid van informatie hadden geschonden.⁴⁷ Er is echter een andere, in zekere opzichten belangrijker, reden dan de wet waarom rechters niet alleen in

Uit: *L'histoire*, nr. 138, november (1990), 92-93; 'De historische waarheid moet niet door rechters in de rechtszaal worden vastgelegd, maar door historici in de aula,' [blz.439].

45 Bredin, 'Le droit, le juge et l'historien', 104, 109; Jean-Pierre Rioux, 'Sur la liberté de l'historien en correctionnelle à Versailles, le 17 janvier 1985', *Vingtième siècle*, oktober-december 1985, 117-21, aldaar 118; Stengers, 'L'historien face à ses responsabilités', 23; Jean-Pierre Azéma en Georges Kiejman, 'L'histoire au tribunal', *Le débat*, november-december 1998, 45-51, aldaar 48.

46 Geval 9.

47 Zie *Le monde*, 27 februari 1999, 11; Verne Harris, 'Knowing right from wrong: the archivist and the protection of people's rights', *Janus: archival review*, 1999, nr. 1, 32-38, aldaar 36.

Frankrijk maar ook elders doorgaans vermijden in te gaan op de grond van de zaak zelf (de waarheidswaarde van de uitspraak): zij zijn zeer gevoelig voor het argument dat de ‘historische waarheid’ niet door hen in de rechtszaal moet worden vastgelegd, maar door historici in de aula. Daarom doen rechters zelf geen onderzoek, maar baseren ze hun oordeel enkel op elementen aangebracht door de partijen (eventueel na het horen van getuige-deskundigen). Als rechters echter primair niet naar de grond van zaak kijken, op welke wijze oordelen zij dan wel? Dat doen ze door de methode van de historici te onderzoeken. Inderdaad, van vrijgesproken historici zeggen rechters over het algemeen niet dat ze de waarheid hadden verteld, maar wel dat ze te goeder trouw handelden, intellectueel integer waren, de methoden van de professie (met name de bekendmaking en evenwichtige kritiek van alle bronnen, het weren of rechtzetten van onjuistheden, en hoor en wederhoor) voorzichtig en voldoende objectief hadden toegepast en, eventueel, dat hun beweringen deel uitmaakten van een ernstig historisch debat.⁴⁸ Veroordeelde historici werden berispt omdat ze geen ooggetuigen hadden geïnterviewd of sommige teksten en daden van de klager hadden uitvergroot,⁴⁹ excessief belang hadden gehecht aan één bron,⁵⁰ en geen bronnen maar literatuur hadden geraadpleegd.⁵¹ Er was zelfs een verdachte,⁵² wie de smaad wél werd aangerekend en die,

48 Gilissen, ‘La responsabilité civile et pénale’, 311–315, 1010–1012, 1016–1017, 1038–1039; Bredin, ‘Le droit, le juge et l’historien’, 100, 102–103; Jeanneney, *Le passé dans le prétoire*, 36. Bredin (1984, 111) zegt het zo: ‘[D]e ‘goede’ historicus [is] gewetensvol, nauwgezet, altijd gematigd in opinie en toon, op het zicht neutraal, zonder merkbare passie of hinderlijke lef. Hij lijkt als een broer op de goede rechter.’ Een alomvattende vergelijking tussen de rechter en de historicus is echter complex. Beide beroepen delen sommige belangrijke doelen en methoden. Andere doelen en methoden delen ze niet volledig of helemaal niet. Verder zijn er belangrijke verschillen inzake vraagstelling, interpretatiekader, werkrime, procedure en argumentatiepraktijk. Hun nadruk op de bewijswaarde van bronnen en op de waarde van de context loopt uiteen, hun visie op causaliteit ook, en het resultaat van hun werk verschilt evenals de herzienbaarheid daarvan.

49 Geval 4. In deze zaak erkende de rechter dat de verdachte het recht had om de teksten van de klager te beoordelen maar niet zijn gedrag (Pierre Assouline, ‘Enquête sur un historien condamné pour diffamation’, *L’histoire*, juni 1984, 98–101, aldaar 100). Wellicht maakte hij onderscheid tussen opinies (waardeoordelen over de teksten van de klager) en feiten (uitspraken over diens gedrag).

50 Geval 8.

51 Geval 19.

52 Geval 9.

ofschoon een symbolische straf tegen hem was geëist, toch werd vrijgesproken om zijn zorgvuldige methode!⁵³ Een uitzondering op deze rechterlijke nadruk op de methode vormt de Britse situatie. Daar legt de smaadwet de bewijslast aan de verdachte op. In één geval⁵⁴ aldaar engageerden de verdachte en haar uitgever twee experts die twee jaar lang alle publicaties van de klager doornamen om de waarheid van haar beweringen te bewijzen. Toen hen dit lukte, gaf de rechter haar gelijk en stelde hij meteen de methode aan de kaak waarmee de klager, een schrijver, zijn werken had geconcipieerd.

Een uiterst teer punt waarover in smaadzaken problemen kunnen ontstaan is dat van het geamnestieerde misdrijf. De vraag rijst hier of een misdrijf waarvoor later amnestie werd verleend nog vermeld mag worden, hetzij in historisch onderzoek, hetzij in de rechtszaal tijdens de bewijsvoering, en zo nee, of deze vermelding gelijk staat aan smaad of inbreuk op de privacy. Sommige historici en rechtsfilosofen menen dat de vermelding van deze geamnestieerde feiten (en soortgelijke uitspraken zoals het noemen van namen van moordenaars, spionnen, verraders en personen die onder marteling bekentenissen aflegden) gezien hun reputatie- en privacy-verwoestende werking in historisch onderzoek enkel is toegestaan als ze een algemeen belang dient, ongeacht of de media deze feiten wel vermelden.⁵⁵ Article 19 meent dat vermelding minstens tijdens de rechtszaak in het kader van een bewijsvoering van de waarheid moet worden toegestaan. Eén geval⁵⁶ betreft een dergelijk geamnestieerd misdrijf: daar stond de rechter vermelding toe in het historisch onderzoek van de verdachte met de toelichting dat degelijk historisch onderzoek anders onmogelijk zou worden.⁵⁷

Tot slot rest nog de vraag welke vonnissen werden geveld. Zien we af van de drie geseponeerde zaken, dan blijken historici in acht zaken te zijn vrijgesproken en in vijf te zijn veroordeeld. In de overige drie gevallen⁵⁸ was het vonnis (uiteindelijk) genuanceerd of verdeeld. Een celstraf trof

53 *Le monde*, 29 maart 1999, 8.

54 Geval 18.

55 Schauer, *Free speech*, 176–177; Stengers, 'L'historien face à ses responsabilités', 27, 29, 37–38. Vergelijk Gilissen, 'La responsabilité civile et pénale', 318, 1034–1035.

56 Geval 3.

57 Voor een gelijkaardig geval, zie Georges Kiejman, 'L'histoire devant ses juges', *Le débat*, november 1984, 112–125, aldaar 124.

58 Gevallen 4, 9, 17.

twee van de veroordeelden, beide keren in een Zuid-Europees land.⁵⁹ In zes of zeven gevallen werden de klager al dan niet proportionele schadevergoedingen toegekend. In één Britse zaak⁶⁰ werd zelfs de hoogste schadevergoeding uit de nationale rechtsgeschiedenis toegekend... en vervolgens met succes voor het Europese Hof aangevochten, zij het dat er intussen vijf jaar waren verlopen.

Besluit

In één derde van alle West-Europese smaadzaken werden financiële of vrijheidsstraffen toegekend. Dat maakt deze zaken tot een geducht instrument waarmee historisch onderzoek op lange termijn wordt ontmoedigd. Dreigen met een proces is vaak al genoeg opdat de historicus zichzelf zou censureren of eerder gedane en gestaafde uitspraken zou herroepen. Het effect van smaadzaken kan in drie richtingen gaan. Krijgt de historicus van de rechter gelijk, dan kan hij de zaak zien als de juridische bevestiging van zijn wetenschappelijke verantwoordelijkheid.⁶¹ Krijgt hij ongelijk en heeft hij ongelijk, dan zal hij zijn onderzoek voortaan beter moeten doen. Krijgt hij ongelijk en heeft hij gelijk, dan is de les zuur en zal hij mijmeren over het verschil tussen het juridische en historische oordeel en over de limieten, niet zozeer van de historische waarheid als wel van het uitspreken daarvan. Hier is immers duidelijk geworden dat het kennen van de historische waarheid en het uitspreken ervan twee verschillende dingen zijn. De kwestie van geamnestieerde misdrijven toonde aan dat ware uitspraken privacygevoelig of kwetsend kunnen zijn. Ware, maar geladen uitspraken moeten daarom alleen worden gedaan als het algemeen belang ermee is gediend. Dat betekent dat het tweede deel van Cicero's aloude adagium—'De eerste wet van de historicus is dat hij geen onwaarheid uit, de tweede dat hij niets waars onderdrukt'—met enige reserve moet worden omkleed. In sommige gevallen moeten historici het recht op stilte hebben.⁶² Maar dit zwijgrecht is fundamenteel verschillend van het

59 Gevallen 10, 16.

60 Geval 17.

61 Bijvoorbeeld Loe de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, volume 13 (Den Haag en Leiden 1988) 72.

62 Magistraat en historicus John Gilissen bepleitte dit al veertig jaar geleden, zie Gilissen, 'La responsabilité civile et pénale', 1039 en 1006–1012, 1021–1030. Zie ook Barendt, *Freedom of speech*, 63–67. In artikel 12 van de *Universal declaration of human responsibilities*, opgesteld door de InterAction Council in 1997, is het

zwijggebod⁶³ van de censuur of de zelfcensuur: het zwijggebod wordt door politieke overwegingen bepaald, het zwijgrecht door beroepsethische. De verdediging van een zwijgrecht voor historici neemt echter niet weg dat smaadprocessen in vele gevallen, zowel in West-Europa als elders, belangrijke censuurinstrumenten zijn.⁶⁴

Carlo Ginzburg. Dit doet hij aan de hand van de strafzaak tegen de achttiende-eeuwse satiricus Jacob Campo Weyerman. Remco Regtuit tenslotte zal hopelijk niet van smaad beschuldigd worden voor zijn bijdrage over de confrontatie tussen Aischinen en Demosthenes.

Het Supplement herbergt als vanouds de rubriek *Persoonlijkheden*. Koen Koch legt uit hoe de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog voor hem inzichtelijker werden door het leven en de poëzie van Siegfried Sassoon. In een artikel over Franz Kafka, legt Arjan Marchand een dwarsverband tussen enerzijds de sociale positie van Joden in Praag en anderzijds de Kafkaeske gespletenheid van het hieraan niet willen of kunnen aanpassen en tegelijkertijd het verlangen naar een thuisbasis. In de vaste rubriek *Bronnen* tenslotte, schrijft Hendrik de Moel over zijn fascinatie met Willem Frederik van Nassau-Dietz en diens dagboeken. Wij wensen u veel leesplezier toe!

de redactie

zwijgrecht voorzien: 'Every person has a responsibility to speak and act truthfully. No one, however high or mighty, should speak lies. The right to privacy and to personal and professional confidentiality is to be respected. No one is obliged to tell all the truth to everyone all the time.'

63 Naast het *zwijgrecht* en het *zwijggebod* is er ook nog de *zwijgplicht* ter bescherming van bronnen en informanten, maar dat is een ander (evenzeer controversieel) onderwerp.

64 Terwijl ik deze lijnen schrijf (maart 2001), werd in Alma Ata, Kazachstan, een smaadproces geopend tegen de gepensioneerde historicus en dissident Karishal Asanov en de hoofdredacteur van het oppositieweekblad *SolDat*. In juli 2000 had Asanov in *SolDat* een kritisch artikel geschreven dat president Nursultan Nazarbayev had "beledigd". De krant, vanuit Rusland verspreid, werd geconfisqueerd door de douane en bereikte nooit de lezer in Kazachstan. In april 2001 werd Asanov vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs, maar de oplage van het bewuste nummer moest worden verbrand. Het was Asanov's tweede smaadproces. Zie *Ifex alert: International Press Institute strongly condemns prosecution of editor and historian (Kazakhstan)* (WWW-tekst; 14 maart en 18 april 2001).

SMAADPROCESSEN OM UITSPRAKEN OVER HET VERLEDEN
(Selectie uit negen West-Europese landen, 1965-2000)

Nummer en Land	Klager [K]: Naam, (geboortejaar), (beroep)	Verdachte [V]: Naam, (geboortejaar), (beroep)	Aangeklaagde Uitspraak van V volgens K	Uitspraak van V: Tijd en Plaats	Rechtszaak: Plaats en Periode/Vonnis en Straf
1 <i>België</i>	Siegfried Verbeke (1941–) (drukker), namens Fred Leuchter (Amerikaanse constructeur van executie-apparatuur)	Gie van den Berghe (1945–) (moraalfilosof)	Leuchter (auteur van een rapport uit 1989 dat het gebruik van nazi-gaskamers voor moord ontkent) is geen ingenieur; zijn rapport is bedrog.	Februari en mei 1992/ Interviews Vlaamse radio	1992–1996 Brussel/ Geseponeerd.
2 <i>Duitsland</i>	Erwin Janik (journalist), namens zijn overleden broer Emil Janik	Anja Rosmus (1960–) (historica)	Emil Janik (uit Passau, Beieren) had nazi-sympathieën.	[1983]/ Boek [<i>Widerstand und Verfolgung</i>]	1990 Passau/ Gestaakt na bewijsvoering.
3 <i>Frankrijk</i>	Jean Lousteau (voormalige collaborateur)	Michèle Cotta (historica)	K is veroordeeld geweest voor (later geamnestieerd) verraad gepleegd als collaborateur in 1940–1944.	1964/ Boek <i>La collaboration 1940–44</i> (Parijs)	November 1965 Parijs/ Vrijgesproken.
4 <i>Frankrijk</i>	Bertrand de Jouvenel (1903–1987) (economist)	Zeev Sternhell (1935–) (Israëlitische historicus)	V's boek bevat acht passages waarin K wordt voorgesteld als een theoreticus van het Franse fascisme met pro-nazi-sympathieën.	1983/ Boek <i>Ni croite ni gauche: l'idéologie fasciste en France</i> (Parijs)	Oktober 1983–februari 1984 Parijs/ 6 x vrijgesproken, 2 x veroordeeld; 1 FF schadevergoeding, 1500 FF boete, publicatie van het vonnis in drie dagbladen maar niet in het boek zelf.
5 <i>Frankrijk</i>	Twee organisaties van oud-gedeporteerden, namens Marcel Paul (–1982)	Laurent Wetzel (1950–) (historicus) en Philippe Meaulle (uitgever)	Overleden communist en ex-minister Paul vertoonde als gedeporteerde wreed gedrag in concentratiekamp Buchenwald.	Oktober 1983/ Artikel <i>Courrier des Yvelines</i>	Oktober 1983–januari 1985 Versailles/ Vrijgesproken.
6 <i>Frankrijk</i>	Henri Frenay (voormalige verzetsleider)	Institut National de l'Audiovisuel	V gaf K's getuigenis over verzet tijdens de oorlog onvolledig en naast andere getuigenissen weer.	?/ Documentaire	Juli 1984 Parijs/ Vrijgesproken.
7 <i>Frankrijk</i>	Robert Faurisson (1929–) (voormalige hoogleraar Franse literatuur)	Georges Wellers (1905–1991) (historicus, medische onderzoeker)	K is een vervalser van de geschiedenis van de joden tijdens de nazi-periode.	?/ <i>Le monde juif</i>	Februari 1990 Parijs/ Vrijgesproken.
8 <i>Frankrijk</i>	Raymond Aubrac en Lucie Aubrac (1912–) (voormalige verzetsstrijders)	Gérard Chauvy (1952–) (journalist, historicus) en uitgever (Albin Michel)	K heeft verzetsleider Jean Moulin in 1943 verraden.	1997/ Boek <i>Aubrac, Lyon 1943</i> (Parijs)	1997–april 1998 Parijs/ Veroordeeld; schadevergoeding.

SMAADPROCESSEN OM UITSPRAKEN OVER HET VERLEDEN (Selectie uit negen West-Europese landen, 1965-2000)					
Nummer en Land	Klager [K]: Naam, (geboortejaar), (beroep)	Verdachte [V]: Naam, (geboortejaar), (beroep)	Aangeklaagde Uitspraak van V volgens K	Uitspraak van V: Tijd en Plaats	Rechtszaak: Plaats en Periode/Vonnis en Straf
9 <i>Frankrijk</i>	Maurice Papon (1910–) (voormalige ambtenaar, minister, chef van de Parijse politie)	Jean-Luc Einaudi (ambtenaar, historicus)	Het politiebevel voor een razzia in Parijs tegen Algerijnen—eindigend in een bloedbad met minstens twee honderd doden in oktober 1961—kwam van K.	Mei 1998/ Artikel <i>Le monde</i>	Juli 1998–februari/maart 1999 Parijs/ Uitspraak van V was smadelijk, maar V wegens methode vrijgesproken.
10 <i>Italië</i>	Nicht van paus Pius XII (1876–1958), namens deze	Robert Katz (1933–) (schrijver)	Pius XII wist van nazi-plannen om represailles te nemen tegen Italiaanse partizanen voor het ombrengen van SS-ers en ondernam niets.	1967/ Boek <i>Death in Rome</i> (New York)	Juli 1981 Rome/ Veroordeeld in beroep; 13 maand cel en boete, vrij op borg hangende verder beroep.
11 <i>Nederland</i>	Hendrik Willem van der Vaart Smit (1888–1985) (ex-predikant, voormalige NSB-er)	Loe de Jong (1914–) (historicus)	(Onder meer:) V vermeldde in zijn werk over de Tweede Wereldoorlog dat in 1963 een derde auteur K een leugenaar noemde.	1969/ Boek <i>Het koninkrijk der Nederlanden I</i>	1971–1973 Amsterdam/ Vrijgesproken (juni 1972), ook na beroep (april 1973) en cassatie (december 1973).
12 <i>Nederland</i>	H. Düster (oud-commandant Centrale Afdeling Inlichtingendienst Batavia; auteur van regeringsstudie over de politionele akties van 1947–1948 [1969])	Loe de Jong (1914–) (historicus)	Uitgelekte concepttekst (over de Nederlands-Indonesische relaties in 1945–1949) bevat een sectie, getiteld <i>Oorlogsmisdaden</i> , die smadelijk is voor het Nederlands leger in Indonesië.	Oktober 1987/ Concepttekst <i>Het koninkrijk der Nederlanden 12b</i>	[1987]–1988 Amsterdam/ [Geseponeerd, inclusief eis tot publicatieverbod]; bij publikatie van deel 12b (1988) heet de bewuste sectie <i>Excessen</i> .
13 <i>Nederland</i>	L. Buma (oud-Indonesiëstrijder; oud-politieman)	Graa Boomsma (1953–) (schrijver) en Eddy Schaafsma (interviewer, vertaler)	Het gedrag van Nederlandse militairen in Indonesië in 1945–1949 leek (soms) op dat van SS'ers tijdens de Tweede Wereldoorlog.	Maart 1992/ Interview <i>Nieuwsblad van het Noorden</i>	1994–1995 Groningen/ Vrijgesproken (mei–juni 1994), ook na beroep (januari 1995).
14 <i>Oostenrijk</i>	Jörg Haider (1950–) (politicus)	Anton Pelinka (1941–) (politicoloog)	K trivialiseerde het nazisme.	Mei 1999/ Interview Italiaans televisiestation	Mei 2000–April 2001 Wenen/ Veroordeeld; boete van 60.000 schilling; vrijgesproken in beroep.
15 <i>Oostenrijk</i>	Jörg Haider (1950–) (politicus)	Anton Pelinka (1941–) (politicoloog)	K verbond de werkloosheid in Oostenrijk met de buitenlanders zoals de nazi's haar verbonden met de joden.	Lente 1999/ Interview CNN	Oktober 2000 Wenen/ Vrijgesproken.
16 <i>Spanje</i>	?	Francisco Carballo (priester, historicus)	Een terreurgolf in Galicië in augustus 1975 leidde tot de moord op een politiek leider waarvoor de politie	?/ Boek [<i>Historia de Galicia</i>]	1981/ Veroordeeld; zes maand cel; 20.000 pesetas boete.

SMAADPROCESSEN OM UITSPRAKEN OVER HET VERLEDEN (Selectie uit negen West-Europese landen, 1965-2000)					
Nummer en Land	Klager [K]: Naam, (geboortejaar), (beroep)	Verdachte [V]: Naam, (geboortejaar), (beroep)	Aangeklaagde Uitspraak van V volgens K	Uitspraak van V: Tijd en Plaats	Rechtszaak: Plaats en Periode/Vonnis en Straf
17 <i>Verenigd Koninkrijk</i>	Lord Aldington (voorheen geheten Toby Low) (parlements lid)	Nikolai Tolstoy (1935–) (historicus) en Nigel Watts (projectontwikkelaar, uitgever van het pamflet)	verantwoordelijk was. K (in mei 1945 een legerbrigadier in Karinthië) was medeverantwoordelijk voor de afslachting van 70.000 oorlogsgevangenen en vluchtelingen die de Britten aan de Sovjets en de Titoïsten overdroegen; K is daarom een oorlogsmisdadiger.	Maart 1987/ Pamflet <i>War crimes and the wardenship of Winchester College</i>	Oktober–november 1989–1995/ Veroordeeld; £1,5 miljoen schadevergoeding; verbod om nog over de zaak te schrijven; geen beroep van V wegens geldgebrek; juli 1995: Europees Hof vond bedrag disproportioneel.
18 <i>Verenigd Koninkrijk</i>	David Irving (1938–) (schrijver)	Deborah Lipstadt (1947–) (Amerikaanse historica) en Penguin Books (uitgever)	K is een holocaustontkenner.	1993/ Boek <i>Denying the Holocaust</i> (Harmondsworth)	Herfst 1996–april 2000 Londen/ Vrijgesproken.
19 <i>Zwitserland</i>	Zoon van advocaat Wilhelm Frick (–1961), namens deze	Walther Hofer (1920–) (historicus, voormalig parlements lid)	K had connecties met de Gestapo tijdens de Tweede Wereldoorlog.	1983/ Artikel <i>Neue Zürcher Zeitung</i>	1983–1999 Lausanne/ Veroordeeld (1986); ondanks nieuw bewijs voorgelegd door V bevestigd door <i>Bundesgericht</i> (1998–1999); 2000 CHF schadevergoeding, 2000 CHF proceskosten.
<i>Noot:</i> Voor de beperkingen van de tabel: zie tekst. <i>Bron:</i> Antoon De Baets, <i>Censorship of historical thought: a world guide 1945–2000</i> (Westport, Conn.: Greenwood, [november 2001]). Zie ook de bibliografie bij dit essay.					

Bibliografie

België

- *Gie Van den Berghe*
Persoonlijke mededelingen Gie van den Berghe (januari en februari 1997; november en december 2000).
- *Voor andere rechtszaken in België en Frankrijk*, zie:
Gilissen, John, 'La responsabilité civile et pénale de l'historien', *Revue belge de philologie et d'histoire*, 1960, 295–329 en 1005–1039.
Stengers, Jean, 'L'historien face à ses responsabilités', *Cahiers de l'école des sciences philosophiques et religieuses*, 1994, nr. 15, 19–50.

Duitsland

- *Anja Rosmus*
Buruma, Ian, *The wages of guilt: memories of war in Germany and Japan* (New York 1994) 262–275 [Nederlandse vertaling *Het loon van de schuld: herinneringen aan de oorlog in Duitsland en Japan* (Amsterdam en Antwerpen) 269–281].
Verhoeven, Michael, *Das Mädchen und die Stadt oder: wie war es wirklich?* (Duitse documentaire 1992; 45').

Frankrijk

- *Michèle Cotta/Zeev Sternhell/Laurent Wetzels/Institut National de l'Audiovisuel/Gérard Chauvy*
Bredin, Jean-Denis, 'Le droit, le juge et l'historien', *Le débat*, november 1984, 93–111, aldaar 104 (Cotta), 108–110 (Sternhell).
Jeanneney, Jean-Noël, *Le passé dans le prétoire: l'historien, le juge et le journaliste* (Parijs 1998) 36–37 (Institut National de l'Audiovisuel), 105–110 (Sternhell), 114–118 (Chauvy), 124–125 (Cotta).
Kiejan, Georges, 'L'histoire devant ses juges', *Le débat*, november 1984, 112–125, aldaar 117–118 (Institut National de l'Audiovisuel), 123 (Cotta), 123 (Sternhell).
Thomas, Yan, 'La vérité, le temps, le juge et l'historien', *Le débat*, november–december 1998, 17–36, aldaar 25 (Sternhell, Wellers).

- *Zeev Sternhell*
Assouline, Pierre, 'Enquête sur un historien condamné pour diffamation', *L'histoire*, juni 1984, 98–101.
- Wohl, Robert, 'French fascism, both right and left: reflections on the Sternhell controversy', *Journal of modern history*, 1991, 91—98.
- *Laurent Wetzel*
Rioux, Jean-Pierre, 'Sur la liberté de l'historien en correctionnelle à Versailles, le 17 janvier 1985', *Vingtième siècle*, oktober–december 1985, 117–121.
- *Georges Wellers*
Rebérioux, Madeleine, 'Le génocide, le juge et l'historien', *L'histoire*, november 1990, 92–94, aldaar 92.
- *Gérard Chauvy*
'L'affaire Aubrac: vérité et mensonges', *L'histoire*, juni 1997, 78–85.
- Azéma, Jean-Pierre, en Georges Kiejman, 'L'histoire au tribunal', *Le débat*, november–december 1998, 45–51.
- Hartog, François, 'L'Historien et la conjoncture historiographique', *Le débat*, november–december 1998, 4–10, aldaar 6–7.
- Le monde*, 15 oktober 1991, 11.
- *Jean-Luc Einaudi*
Amnesty international, *Report 2001* (Londen 2001) 103.
- Harris, Verne, 'Knowing right from wrong: the archivist and the protection of people's rights', *Janus: archival review*, 1999, nr. 1, 32–38, aldaar 36.
- Le monde*, 25 oktober 1997, 20; 20 mei 1998, 14; 19 juni 1998, 8; 11 september 1998, 11; 5 februari 1999, 1, 8; 6 februari 1999, 9; 8 februari 1999, 9; 13 februari 1999, 13; 15 februari 1999, 8; 24 februari 1999, 14; 27 februari 1999, 11; 29 maart 1999, 1.
- *Voor andere rechtszaken in Frankrijk, zie onder 'België', en:*
Brems, Eva, 'Zaak Lehideux en Isorni tegen Frankrijk, Europees Hof voor de Rechten van de Mens, 23 september 1998', *Rechtskundig weekblad*, 23 december 2000, 674–676.
- European court of human rights, *Case of Lehideux and Isorni versus France: judgment* (WWW-tekst; Straatsburg 23 september 1998).

Italië

- *Robert Katz*
Index on censorship, 1981, nr. 5, 45.

Nederland

- *Loe de Jong*

Buskes, J.J., *Hoera voor het leven* (Amsterdam 1963) 174.

Jong, Loe de, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag en Leiden) volume 1 (1969) 361, 491; volume 12b (1988) 1011–1012; volume 13 (1988) 63, 71–72, 83; volume 14 (1991) 62–63, 905, 938–40.

Pam, Max, *De onderzoekers van de oorlog: het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en het werk van dr. L. de Jong* (Den Haag 1989) 72–73, 85–86.

Schöffers, Ivo, 'Kroniek: algemeen', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 1974, 144–45.

Vaart Smit, H.W. van der, *Wetenschappelijke kritiek 1 op het geschiedwerk van prof. dr. L. de Jong: het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 1975) 31–50.

- Voor andere rechtszaken tegen de Jong, zie naast De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (volume 13, 75; volume 14, 762, 900–918, 931, 941), en Pam, *De onderzoekers*, 82–84, ook:

Boekholt, Ralph, *De staat, dr. L. de Jong en Indië: het proces van het Comité Geschiedkundig Eerherstel Nederlands-Indië tegen de Staat der Nederlanden over deel 11A van 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog', 29 maart 1986–10 april 1990* (Den Haag 1992) 119–375, met name 209–214, 286–290, 369–375.

Persoonlijke mededeling Peter Romijn (december 2000) over RIOD/NIOD-archief (met knipsels en correspondentie), Amsterdam.

Romijn, Peter, 'Fifty years later: historical studies of the Netherlands and the Second World War', in: N.C.F. van Sas en Els Witte, ed., *Historical research in the Low Countries* (Den Haag 1992) 102–103.

- *Graa Boomsma*

Index on censorship, 1994, nr. 3, 179; 1994, nrs. 4–5, 245; 1995, nr. 2, 181. International PEN writers in prison committee, *Ifex action alert*, 13 januari 1995.

NRC-handelsblad, 20 mei 1994, 7; 23 mei 1994, 10; 24 mei 1994, 9; 25 mei 1994, 9; 26 mei 1994, 11; 27 mei 1994, 6.

Volkskrant, 11 februari 1995, 16.

- Voor andere rechtszaken in Nederland, zie:

'Grebbelinie weer even inzet strijd', *Volkskrant*, 13 december 2000, en

‘Rechtbank wijst eisen veteranen af’, *Defensiekrant*, 11 januari 2001
[over de tweede druk van: Herman Amersfoort en Piet Kamphuis, ed.,
Mei 1940: de strijd op Nederlands grondgebied (Den Haag 1990)].

Oostenrijk

- Anton Pelinka

American association for the advancement of science, *Human rights action network case AU0003.pel* (Washington 17 juli 2000).

Index on censorship, 2000, nr.4, 86; 2001, nr. 1, 100.

NRC-handelsblad, 18 april 2001, 5.

Zie voor twee vergelijkbare smaadzaken (*Haider vs. Kurier* en *Haider vs. Grisseemann en Stermann*): *Index on censorship*, 2000, nr. 6, 9, 166.

Spanje

- Francisco Carballo

Amnesty international, *Report 1982* (Londen 1982) 291.

Verenigd Koninkrijk

- Nikolai Tolstoy

European court of human rights, *Case of Tolstoy Miloslavsky versus the United Kingdom: judgment* (WWW-tekst; Straatsburg 13 juli 1995).

Guardian, 12 juli 1990, 2; 20 juli 1990, 4; 25 juli 1990, 39.

Wilson, James, ‘Defending eighth army’s reputation: military problem, legal outcome’, *The army quarterly and defence journal*, 1998, 128 nr. 1, 5–9.

- Deborah Lipstadt

Lipstadt, Deborah, *Denying the holocaust: the growing assault on truth and memory* (oorspronkelijk 1993; Harmondsworth 1994) 8, 111, 161–162, 179–181, 234.

Guardian, 8 januari 2000; 3 maart 2000; 16 maart 2000; 12 april 2000.

Index on censorship, 2000, nr. 2, 5, 32, 120, 128–129; 2000, nr. 3, 98, 111.

International herald tribune, 1 maart 2000; 12 april 2000.

Shermer, Michael, en Alex Grobman, *Denying history: who says the holocaust never happened and why do they say it?* (Berkeley etc. 2000) xv, 48–58, 258–259.

Zwitserland

- *Walther Hofer*

Der Bund, 10 november 1999, 15.

Hug, Peter, en Brigitte Studer, “Historische Wahrheit” contra “Thesen” zur Zeitgeschichte”, *Traverse*, 1998, nr.3, 128–139, aldaar 129–130.

Persoonlijke mededelingen Sacha Zala (maart en december 2000).

Stettler, Peter, ‘Walther Hofer’, in: *Historisches Lexikon der Schweiz* (WWW-tekst; Bern 12 november 1998).